

Marko Jerković, Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2018, 548 stranica

U srpnju 2018. godine otisnuta je knjiga *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću. Institucionalna i društvena povijest katedralne zajednice*, autora docenta dr. sc. Marka Jerkovića, profesora i istraživača srednjovjekovne povijesti s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Radi se o prvoj knjizi objavljenoj u sklopu posebne biblioteke *Institucije i pojedinci* Odsjeka za povijest Hrvatskih studija. Biblioteka prvenstveno stavlja naglasak na pitanje međuodnosa između pojedinca i institucije u hrvatskoj povijesti. Upravo je i u tome duhu koncipirana autorova monografija, koja je pak nastala na temeljima doktorske disertacije pod nazivom *Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću* (mentor: prof. dr. sc. Jadranka Neralić), obranjene 2011. godine. Autor je na temelju objavljenih i neobjavljenih izvora prozopografski rekonstruirao životne putove 280 kanonika, odnosno kandidata za kanonikat, te osamdeset prebendara zagrebačke katedrale, pomoćnoga svećenstva i ostalih kaptolskih službenika.

Analizirajući njihove (ne)realizirane karijere, Marko Jerković došao je do niza zaključaka o unutarnjemu normativnom ustroju i hijerarhiji Zagrebačkoga kaptola, organizaciji vlastelinstava i javne uprave na kaptolskim posjedima, načinu na koji se stjecala crkvena nadarbina, društvenome podrijetlu, identitetu i mobilnosti kanonika, njihovim materijalnim mogućnostima i raspodjeli prihoda po častima, službama koje su vršili za ugarsko-hrvatskoga kralja, biskupe ugarskoga crkvenoga uređenja i ostale svjetovne i duhovne instancije te konačno o Zagrebačkome kaptolu kao tipičnome vjerodostojnom mjestu. Rezultate do kojih je došao iznio je u sedam poglavlja, dočim je u za-

ključku sažeo najvažnije spoznaje iz cijeloga rada. Samim poglavljima prethodi sadržaj knjige (V-VII), kratka uvodna riječ urednice spomenute biblioteke, doc. dr. sc. Ivane Jukić (VIII) te autorov predgovor (IX).

U prvome poglavlju pod naslovom *Prema društvenom profilu katedralne zajednice* (1-25) autor čitatelje uvodi u tematiku Zagrebačkoga kaptola u 14. stoljeću. Geografski i simboličan premještaj Rimske kurije u Avignon obilježio je najveći dio 14. stoljeća (1309. – 1378.) zbog čega se djelovanje zagrebačkih kanonika uklapa upravo u tu priču. Međutim, ističe se i kako je Zagrebački kaptol bio potpuno uklopljen u normativni poredak Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, odnosno ugarskoga crkvenoga uređenja, te je on funkcionirao u “trokutu” najviših središta moći (papa – kralj – biskup) kao i u odnosu spram onih lokalnih (slavonsko plemstvo, gradovi, ban i tako dalje). Inspiraciju takvome metodološkom pristupu pronalazi među istraživačkim paradigmama njemačkih crkvenih povjesničara (Njemački povijesni institut u Rimu), koji su popularizirali prozopografsku metodu istraživanja kolektivnih biografija kao kvantitativnu metodu pomoću koje se mogu rekonstruirati opći društveni trendovi.

U tome je pogledu ovdje riječ o inovativnoj studiji, koja zbog svoga metodološkoga i istraživačkoga usmjerenja bitno odudara od prosječne produkcije. Upravo uklapanjem jedne lokalne priče u piramide i mreže društvenih elita Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva i papinstva, autor ocrtava srednjovjekovni, a naposljetku i predmoderni *modus operandi*. S druge strane, autor daje i temeljiti pregled primarnih izvora te sekundarne literature hrvatske i europske (prvenstveno njemačke) historiografije o srednjovjekovnim kaptolima odnosno zagrebačkim kanonicima. Svemu tomu autor daje i jednu teorijsku dimenziju razmatrajući Zagrebački kaptol kao korporativno tijelo (Ernst Kantorowicz) koje blagostanje i spas traži u kolektivu.

Razmatranje se nastavlja s drugim poglavljem, naslovljenim *Unutarnja organizacija* (25-71). U njemu autor objašnjava institucionalni ustroj Zagrebačkoga kaptola, prilikom čega iznosi detaljan i sveobuhvatan prikaz hijerarhije unutar Kaptola, njegovih dostojanstvenika i pomoćnih službi te njihovih ovlasti. U sljedećemu poglavlju pod nazivom *Kako do prebende? Načini ulaska u kanoničku zajednicu* (71-118) autor iznosi ključne dokaze za argumentaciju početne teze o "trokutu" središta moći na temelju kanoničkih suplika upućenih papama, odnosno papinske pravu providiranja, biskupskome pravu kolacioniranja i kraljevu pravu patronata. Riječ je o trima čimbenicima koji su najčešće uvjetovali ulazak u kanoničku zajednicu. Stoga je od velike važnosti za napredovanje bila kandidatova umreženost unutar crkvenih i kraljevskih struktura odnosno izbor pravoga patrona.

O društvenoj strukturi Zagrebačkoga kaptola autor piše u sljedećemu poglavlju pod naslovom *Stratifikacija i interesi* (119-156) te pritom iznosi zanimljive zaključke koje vrijedi ukratko prenijeti. Prvo, Zagrebački je kaptol imao nešto veći udio "stranaca" (prvenstveno Talijana, Francuza i Nijemaca) u usporedbi s ostalim ugarskim kaptolima. Drugo, Zagrebački kaptol nije bio staleški zatvorena institucija, kao što je to bio slučaj u zapadnoeuropskim kaptolima, nego heterogena zajednica po svome podrijetlu. Po svojoj veličini Zagrebački je kaptol, prema autoru, spadao među srednje velike u europskim razmjerima. Autor je također ukazao i na izraženu okomitost i vodoravnu mobilnost kanoničke populacije, zbog koje ona unosi "ponešto kozmopolitskoga u svoju katedralnu zajednicu," a što utječe i na oblikovanje specifičnoga kanoničkoga identiteta. S druge strane, autor je prikazao pripadnike društvenih slojeva srednjovjekovne Slavonije (velikaši, plemstvo, jobagioni, gradsko stanovništvo), koji su zabilježeni kako sudjeluju u natjecanju za crkvenom nadarbinom. Autor je analizirao njihove ambicije i

očekivanja koje su imali u nadarbinskome kontekstu. Potonji dio poglavlja ima i funkciju zgodnoga pregleda glavnih odrednica političke i pravne povijesti Slavonije i cijeloga Kraljevstva u 13. i 14. stoljeću.

Pitanje uživanja nadarbina i uopće materijalnih mogućnosti kanonika i ostalih prebendara autor raščlanjuje u poglavlju *Materijalni život i napredovanja* (157-214). Opisuje strukturu i organizaciju kaptolskih vlastelinstava kao i postupni razvoj predijalnoga (zakupnoga) vlasništva tijekom druge polovice 13. i početka 14. stoljeća. Predijalci su podrazumijevali samo pravnu kategoriju, koja je u praksi bila raznolika. Izuzev toga, autor opisuje kaptolske poreze te iznosi procjene vrijednosti kaptolskih prebendi i cjelokupnih prihoda biskupija ugarskoga crkvenoga uređenja, koji su za europski prosjek bili solidni.

O međuodnosima između pojedinca i institucije, odnosno individualizma i kolektivizma među kanonicima, autor piše u poglavlju *Službe – Individualizam i „opće dobro“* (215-274). Prikazujući spomenuti međuodnos, naglašava kako su kanonici svojim djelovanjem u službi ugarsko-hrvatskoga kralja, pape, biskupa ili drugih središta moći osnaživali svoju uklopljenost u pravne i političke strukture te mehanizme ugarskoga crkvenoga i kraljevskoga uređenja kao i kurijalnoga administrativnoga sustava. Istovremeno je ta umreženost kanonicima otvarala mnoga vrata na kraljevskom, biskupskom ili papinskom dvoru. Međutim, kvalitetan razvoj Zagrebačkoga kaptola nosio je sa sobom jedan paradoks. Kanonici su istovremeno bili dionici uniformne kaptolske korporacije (jednoga "tijela") te pojedinci koji su samostalnim djelovanjem gradili individualnost i osiguravali svoje napredovanje u hijerarhiji.

U posljednjemu poglavlju, naslovljenome *Vjerodostojno mjesto* (275-348), autor kroz analizu Zagrebačkoga kaptola kao vjerodostojnoga mjesta zorno pokazuje do koje su se mjere međusobno prožimale kraljevske i

crkvene strukture u Ugarsko-Hrvatskome Kraljevstvu. Svoje razmatranje zagrebačkoga slučaja bazirao je prvenstveno na temeljnoj studiji o Zadarskome i Splitskome kaptolu kao vjerodostojnim mjestima autora Mladena Ančića. Zbog ukorijenjenosti javnoga notarijata na dalmatinsko-hrvatskome području, kao i nepostojanja učinkovitoga kraljevskoga autoriteta južno od Gvozda od otprilike 1270-ih pa sve do 1350-ih godina, dalmatinski kaptoli svoju funkciju vjerodostojnoga mjesta obnavljaju tek tijekom druge polovice 14. stoljeća i to po ugarskome modelu, što dovoljno govori o simbiozi između kraljevskoga autoriteta i djelovanja vjerodostojnih mjesta. Suprotno tomu, Zagrebački kaptol djeluje u potonjemu svojstvu kontinuirano od početka 13. pa sve do polovice 19. stoljeća.

Autor završava tekst zaključkom (*Zaključak*, 349-364), u kojemu ukratko sažima sve što je izneseno u dosadašnjemu slijedu poglavlja. Nakon Zaključka slijedi podroban *Prilog – Biografski katalog* (365-508), u kojemu autor donosi kolektivnu biografiju svih 360 razmatranih kanonika, kandidata za kanonikat te ostalih prebendara i kaptolskih službenika. Velikom većinom dominiraju osobe iz ugarskoga crkvenoga uređenja. Nakon Priloga slijedi autorova iscrpna i erudijska bibliografija *Izvori i literatura* (509-530). Sadržaj i sažetak knjige na engleskome jeziku donosi u *Content in English* (531-532) i *Summary* (535-545).

Nakon svega, valjalo bi posvetiti posebnu pozornost autorovoj razradi kanoničkoga identiteta jer se ona provlači kroz cijelo djelo i sastoji od više slojeva. Prvo, ona podrazumijeva elementarnu dvojnost kanoničkoga identiteta u smislu njihovoga djelovanja i u duhovnoj i u svjetovnoj sferi. Drugo, kanonički je identitet uvjetovan trima glavnim političko-geografskim i kulturalnim silnicama, a riječ je o pripadnosti Zagrebačkoj biskupiji, ugarskome crkvenom uređenju i kršćanskoj zajednici. Treće, kanonici oblikuju svoj identitet u kontaktu sa središtima

moći (od lokalnih do najviših), odnosno u okviru vlastite uklopljenosti u društveno-političke, institucionalne, gospodarske, kulturološke i ine okvire Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva i kršćanske civilizacije. Konačno i najvažnije, kanonički identitet uvijek leži u “međuprostoru” između individualizma i kolektivizma. U tome je pogledu od krucijalne važnosti razumijevanje srednjovjekovnih kaptola kroz prizmu korporativizma, shvaćanja koje je karakteristično za srednjovjekovne mentalne obrasce.

Za konačni osvrt treba istaknuti kako se radi o iznimnoj monografiji i to po nizu njezinih karakteristika. To se tiče postavljenih istraživačkih ciljeva, metodološkoga i teoretskoga pristupa, načina na koji autor svoje teze dokazuje empirijskom opsežnošću i jezično-stilskom jednostavnošću te brojnošću i raznovrsnošću korištenih izvora i literature. Njegovom je zaslugom konačno definiran i razrađen pojmovnik naizgled sličnih, ali različitih, crkvenih termina (kanonikat, prebenda, nadarbina i tako dalje), pri čemu se uvelike temeljio na istraživanjima Jadranke Neralić. Uza sve to, autorova je podrobnost i sveobuhvatnost knjizi dala i sintetički karakter.

Pomalo ironično, monografija se zapravo doima kao prijevod s njemačkoga na hrvatski jezik zbog autorove “organske” uklopljenosti u spoznaje i metode njemačkih crkvenih povjesničara, što zorno svjedoči u kojoj mjeri djelo odudara od prosjeka. Upravo svojim uklapanjem Zagrebačkoga kaptola u širi ugarsko-hrvatski i europski kontekst, autor je razmatrani povijesni “krajobraz” uspješno sagledao iz (znanstveno-istraživačke) otuđene “ptičje perspektive.” Time je i smjelo izbjegao zamku upadanja u tipični zavičajni kontekst (pri čemu se, naravno, ne misli na mikrohistoriju), koji nerijetko prevlađa šire institucionalne, društvene, kulturalne i slične okvire minule povijesne zbilje. Kao takvo, djelo predstavlja kvalitetan komparativni materijal za povijest srednjovjekovnih kaptola uopće u kasnome srednjem

vijeku. Imajući sve napisano na umu, monografija od sada predstavlja nezaobilazno polazište za bilo kakvo istraživanje srednjovjekovnoga Zagrebačkoga kaptola.

Ante Bećir

Ivan Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa u XIV. i XV. stoljeću, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018, 394 stranice*

Ivan Majnarić, izvanredni profesor na Odjelu za povijest Hrvatskoga katoličkog sveučilišta, objavio je 2018. godine knjigu *Plemstvo zadarskog zaleđa u XIV. i XV. stoljeću* u nakladi Sveučilišta u Zadru. Osnovicu knjige čini istraživanje provedeno u sklopu autorovoga doktorskog rada obranjenoga 2012. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, ažurirano istraživanjima koja su u međuvremenu proveli sam autor i drugi relevantni znanstvenici. Među ostalima, autorova knjiga dotiče se iznimno važnoga i kontroverzna pitanja hrvatske historiografije još od 19. stoljeća naovamo – problema *Pacta conventa* i uvelike mitologiziranih dvanaest hrvatskih plemena te nudi svježju perspektivu na (do sada često razmatrane) probleme poput pitanja pripadanja i osporavanja plemićkoga statusa Virevića 1351. godine.

Autor je u poglavlju *Uz početak*, a djelomice i u *Napomeni autora*, koja mu prethodi, postavio predmetne i metodološke okvire svojega rada. Njegovo istraživanje obuhvaća razdoblje od sredine 14. do sredine 15. stoljeća, ograničeno uspostavljanjem dvaju čvrstih struktura vlasti na području srednjovjekovnoga zadarskog zaleđa – kraljevske vlasti ugarsko-hrvatskoga vladara na početku toga razdoblja i mletačke uprave na njegovomu kraju. Prostor kojim se bavi tijekom većine toga vremena obuhvaćao je srednjovjekovnu hrvatsku Lučku županiju. Autor napominje da je za njegovo istraživanje bilo nužno uzeti u obzir duže vremensko razdoblje jer društvenu strukturu plemstva

promatra kao proces, a ne kao statičnu pojavu. Štoviše, jedan od temelja autorova pristupa ovoj temi jest njegovo uvjerenje da statičnost u društvenim odnosima ne postoji s obzirom da su oni beskonačno složeni i u neprestanoj mijeni. Ukazao je i na problematičnost, pa i štetnost, ustaljene historiografske terminologije (kao i samoga pojma “plemstva”) jer ona znatno pojednostavljuje stvarnost. Istraživanje je izvedeno ponajviše na kaptolskim ispravama, koje se odnose na plemstvo zadarskoga zaleđa, posebno na pripadnike Zadarskoga kaptola tijekom relativno kratkoga razdoblja dok je funkcionirao kao *locus credibilis*, te na ispravama javnih bilježnika, posebno onih zadarskih. Ovo poglavlje donosi i pregled historiografije o hrvatskomu plemstvu, s posebnim naglaskom na rasprave o plemstvu “dvanaest plemena,” kao i na širi povijesni kontekst razdoblja od sredine 14. do sredine 15. stoljeća, uglavnom s koncentracijom na političku događajnicu.

Poglavlje *Historiografski ključ teme* svojevrsni je nastavak uvoda, s time da se njegov sadržaj uvelike preklapa s onim prethodnoga poglavlja, ali je pristup njemu detaljniji i užega fokusa. U njemu se autor pomnije bavi pojedinim problemima svojega istraživanja naznačenima u prethodnom poglavlju, prvenstveno metodološkim i terminološkim, kao što su ograničenja kaptolskih i bilježničkih spisa na kojima je istraživanje i utemeljeno. Naime, oni, kao pravni spisi, nude tek usku i iskrivljenu sliku tadašnjega društva. Tome je autor nastojao doskočiti traženjem detalja koji odskaču od norme i usporedbom s drugim hrvatskim pravnim izvorima, što je dovelo do vrlo zanimljivih rezultata koji uvelike mijenjaju uvriježenu sliku hrvatske kasnosrednjovjekovne povijesti. Također opisuje svoj način istraživanja izvora, što s praktične strane može biti zanimljivo drugim istraživačima – dio toga rada vidljiv je kroz cijelu knjigu, u obliku tabličnih prikaza podataka pronađenih u ispravama, u čemu se do određene razine ogleda